

Jasna Gačić

Filozofski fakultet

Ronjgova 1, HR-51000 Pula

JEZIČNA SLOJEVITOST NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA I DALMATINSKOMLETAČKI DIJALEKT

U radu su predstavljene rezultati analize 1091 romanizma prikupljenog tijekom ALM-anquete obavljene sedamdesetih godina s čakavskim ispitanicima Splita. Nakon što je materijal proveden kroz Miottov rječnik dalmatinskomletačkog dijalekta i kroz Vinjine *Jadranske etimologije* proučena je uloga dalmatinskomletačkoga unutar mlađih romanskih slojeva. Izdvojena su gesla čija se etimologija svodi samo na dalmatinskomletački govor. Mada malo-brojna, ona su interesantna iz razloga jer ukazuju na neke posebnosti dalmatinskomletačkoga idioma u odnosu na mletački iz Venecije. Te su posebnosti nekada fonetsko-fonološke, nekada morfološke, odnosno semantičke ili leksičke prirode. I dok za neke natuknice iznijeti korpus predstavlja samo nadopunu etimološkog rješenja, za druge poznavanje dalmatinskomletačkoga izvora predstavlja potpuno etimološko rješenje.

Istočna obala Jadrana oduvijek je predstavljala interesantno područje za proučavanje jezičnih dodira, pa su radovi brojnih jezikoslovaca posvećeni proučavanju govora te jezično neobično složene regije. Romanskim su se utjecajem bavili posebno hrvatski znanstvenici, no ne nedostaju ni doprinosi talijanskih jezikoslovaca koji proučavaju problematiku romanskih utjecaja na govore istočne obale Jadrana.¹

Pri proučavanju romanskih elemenata u govorima Dalmacije jedan od problema s kojima su se etimolozi sretali bila je poteškoća preciznog utvrđivanja po-

¹ U nemogućnosti da navedemo brojne priloge koji se bave proučavanjem slavensko-romanskih, odnosno u našem slučaju hrvatsko-romanskih jezičnih dodira upućujemo na iscrpnu bibliografiju u Muljačić 1969, 1981, 1988 i 1998.

sljednog jezičnog izvora iz kojeg potječe određena riječ romanskoga podrijetla. Događalo se, naime, da etimološkom rješenju za romanizam ne odgovara formalni ili semantički izraz kakav navode rječnici za mlade romanske slojeve². Ta je praznina popunjena objavljivanjem Miottova rječnika *Vocabolario del dialetto veneto-dalmata*, čija je prva verzija izlazila od 1967. god. u rimskome časopisu *Rivista dalmatica* pod naslovom *Contributo ad un vocabolario del dialetto italiano della Dalmazia*. Nakon brojnih nadopuna korpus je objavio 1984. tršćanski Lint, a 1991. tiskano je kod istoga izdavača i II. prošireno izdanje. Rječnik sadrži 2815 gesala³, no ako se ovom broju nadodaju i gesla koja se javljaju u samome tekstu, dolazimo do 5560 leksičkih jedinica⁴, što predstavlja bogato leksičko blago za ovaj (barem u Dalmaciji) izumrli idiom.

Dalmatinskomletački dijalekt je varijanta mletačkoga koji se razvio tijekom četverostoljetnog prisustva *Serenissime* na istočnoj obali Jadrana (u periodu od 1420. do 1797. godine). Superponirajući se u potpunosti izumrlom dalmatskom taj je idiom preživio najprije francusku (1806.–1814.), a potom i austrijsku dominaciju u Dalmaciji (1797.–1920.); za vrijeme te posljednje bio je izložen i tršćanskom utjecaju. Nakon 1918. godine sveo se – ako izuzmemo period talijanske dominacije (1941.–1943.)⁵ – na obiteljsku upotrebu vrlo malog broja govornika, koji pripadaju talijanskoj jezičnoj zajednici.

Dalmatinskomletačko narječje predstavlja u suštini jednu varijantu gradskoga venecijanskog govora, u odnosu na kojega, međutim, pokazuje nešto konzervativniji karakter (Lepschy 1962:1–22, Ursini 1987:38). Njime su se bavili Bidwell (1967), Folea (1967–70), Miotto (1984), Metzeltin (1988), Ursini (1987, 1995, 1998) i Muljačić (2002) Taj je mlađi romanski idiom, prema opisu navedenih autora, predstavljao, čini se, više skup različitosti nego li jedinstvenu jedinicu. Njegova obilježja – kao što je uostalom slučaj i u drugih istočnih varijanata – pokazuju znakove marginalnosti karakteristične za periferne romanske govore. Zajed-

² Mislimo u prvom redu na *Dizionario del dialetto veneziano* G. Boerija (1867) za venecijanski, *Dizionario-vocabolario del dialetto triestino e della lingua italiana* E. Kosovitz (1899, pretisak 1968), *Nuovo dizionario del dialetto triestino, storico, etimologico, fraseologico* G. Pinguentinija (1969) i *Grande dizionario del dialetto triestino* M. Dorije (1987) za tršćanski, *Vocabolario giuliano* E. Rosamanija za mletački Istre i Kvarnera ili pak poznati rječnici za talijanski standardni jezik (Cusatelli, Zingarelli itd.).

³ Vidi M. Cortelazzo, *Presentazione* u *Sedimentazioni culturali sulle costa orientali dell'Adriatico. Il lessico veneto-dalmata del Novecento* F. Ursini, *Atti e Memorie della Società Dalmata di Storia Patria, Venezia*, 1987, 24.

⁴ Taj je podatak citiran prema M. Marasović-Alujević, *Doprinos dijalektologiji Dalmacije* (U povodu Rječnika mletačko-dalmatinskog dijalekta), *Čakavska rič* 1985:2, 123.

⁵ Izuzevši Zadar i Lastovo, koji između prvog i drugog svjetskog rata ostaju talijanski.

nički je nazivnik tih varijeteta hibridizam s postojećim jezičnim obilježjima⁶. U tom smislu Ursini ističe da upravo taj hibridizam predstavlja »la chiave adeguata per interpretare anche le più recenti documentazioni di età moderna«⁷ za taj idiom koji je na dalmatinskoj obali poslije II. svjetskog rata nakon egzodusa Talijana praktički nestao.

Bidwellov rad o kolonijalnom venecijanskom⁸ opisuje talijanske dijalekte Trsta, Rijeke, Krka i Zadra. Temelji se pretežito na pisanim tekstovima, i odnosi se na period između 19. i 20. stoljeća. Međutim, Miottov rječnik, koji je također temeljen na pisanom materijalu, odnosi se na splitski i zaderski mletački, a prisutne su i informacije o idiomatskim osobitostima i drugih lokaliteta kao što su Šibenik, Trogir, Dubrovnik, Kotor i otoci: Rab, Pag, Silba, Brač, Korčula, Hvar. Ursini pak temelji svoju analizu (1987) na kompilaciji Papantijeve zbirke tekstova (1857).

Dalmatinskomletački govor, prema Bidwellu, ima maksimalni sistem identičan konzervativnom mletačkom kakav je opisao Boerio⁹. Fonemi /s/ i /z/ imaju alofone [s – s] i [z – z]; [s] i [z] imaju apikopalatalnu artikulaciju, što akustički zvuči kao nešto između [s] i [š]. Pred velarom i pred junkcijom realizira se /n/ kao velarni alofon [ŋ], što navodi Bidwella na objašnjenje neutralizacije hrvatskih nosnih suglasnika /n/ i /m/ > /N/ u dočetnom položaju kao romanski utjecaj.

I Miottov rječnik i Ursinijevi prilozi (1987, 1998) pokazuju da dalmatinski mletački pokazuje odstupanja od gradskoga mletačkoga te da se po nekim obilježjima približava drugim perifernim sistemima. U naglašenom se vokalizmu tako uočava zatvaranje /o/ > /u/ (moglo bi biti uvjetovano blizinom nazala u čijom se blizini pojavljuje) i /e/ > /i/, kao i razvoj /e/ > /iel/, /o/ > /uol/, /io/¹⁰. U nenaglašenom vokalizmu Ursini ukazuje na prijelaz /e/ > /i/ pred naglaskom, a posebno u prefiksima *des-* > *des-/dis-* i /e/ > /i/ nakon naglaska, /a/ > /i/, /e/ (prije i poslije naglaska, /u/ > /o/ (prije i poslije naglaska), /e/ > /a/ (prije i poslije naglaska), aferezu početnoga samoglasnika (*a-*: *profitar*, *rabiar*, *nuvolarse*, *noiarse*, *e-*: *moroidi*, *o-*: *relogio* (ali i *orologio*), *rangutan*, *nomastico*, *u-*: *ragan*¹¹, kao i ponovljene slučajeve ispadanja dočetnog samoglasnika: *raion*, *staion*, *sofegas*, itd. U konsonantizmu se dalmatinsko-

⁶ Dalmatinski spisi, prema Tagliaviniju (1969–70:355), pokazuju »una complessa fenomenologia come documenti di 'ibridismo' di contatto linguistico, di sistematica integrazione«.

⁷ Vidi Ursini 1995: 343.

⁸ Isto, 19.

⁹ U Biwellovoj fonetsko-fonološkoj prezentaciji slijedili smo autorovu transkripciju.

¹⁰ Ursini 1987:50–52.

¹¹ Navedeni su primjeri naši.

mletački govor podudara s gradskim mletačkim u pogledu ozvučenja međusamoglasničkih bezvučnih konsonanata. U dalmatinskom se mletačkom, međutim, međusamoglasnički zvučni konsonanti čuvaju bolje negoli u mletačkome (d. mlet. *gavon* – mlet. *gaon*). Taj idiom pokazuje najčešće /l/ kao refleks za LI u odnosu na mletački /g/ (d. mlet. *aio* – mlet. *agio*, d. mlet. *taiar* – mlet. *tagiar*), kao i /s/ za mlet. /z/ (d. mlet. *armisar* – mlet. *armizar*). Što se pak tiče realizacije /z/ – /s/ (/s/) – /č/ u dalmatinskom se mletačkom izmjenjuju /z/, /č/ i /s/: *cercio*, *zercio* i *sercio*. Javlja se i zamjena /r/ i /l/ (d. mlet. *sigalin*, *sialpa* – mlet. *cigaro*, *siarpa*), a i neka druga odstupanja. U morfosintaksi se zapažaju ishodi *ge*, *ga*, *gaveva* i kondicional na *-ia-*. Glagolski pridjev prošli *-ado* alternira sa skraćenim glagolskim pridjevom prošlim (*sempiado*, *segnado*, ali *carolà*, *malconzà*, *patio*, *batù*). Dalmatinski mletački pokazuje i slučajeve konkretizacije člana *lombrela*, *lombreler*, *lombrelin*, *lantana*, uz *l'ombrela*, *l'ombreler*, *l'ombrelin* i *l'antana*. U tom se dijalektu sreću i slučajevi posebne sufiksacije, a zabilježene su i različitosti roda i broja u odnosu na gradski mletački, kao i leksičke i semantičke varijante¹² koje su u mletačkome iz Venecije odsutne.

U ovom smo radu željeli preispitati, nakon objavljivanja Miottova rječnika i navedenih radova o dalmatinskom mletačkom, ulogu koju je taj dijalekt imao u tvorbi romanskih posuđenica u hrvatskome jeziku. Analizu smo proveli na već prethodno prikupljenom i obrađenom materijalu splitske čakavštine¹³. Osim Miottova djela, uvrstili smo u etimologijsku obradu i rječnik *Jadranske etimologije* V. Vinje¹⁴, u kojem uvaženi autor nudi ispravku pogriješaka i propusta ERHSJ-a P. Skoka (1971.–74.).

Analizirani korpus sakupljen je 70-ih godina u Splitu među težacima i ribarima Velog Varoša, jedne od najstarijih četvrti grada¹⁵. Anketa je izvršena s ALM upitnikom s 8 ispitanika u dobi od 60, 70 i 80 godina, niže školske spreme, relativno izoliranih od okoline, a koji su dobro očuvali proučavani dijalekt. Ti težaci i ribari, za razliku od građanskoga sloja, nisu bili dvojezični. Njihova je dvojezičnost rezultat kulturnog i jezičnog kontakta koji je postojao u prošlosti. U takvu tipu dvojezičnosti ispitanici minimalno poznaju jezik od kojega posuđuju,

¹² Za hrvatske posuđenice v. naprijed.

¹³ Gačić 1979. Podsjetimo da smo u tom radu o romanskim posuđenicama u splitskom dijalektu – koji je objavljen prije publikacije Miottova rječnika *Dizionario del veneto-dalmata* – s pravom pretpostavili moguće podrijetlo mlađih romanizama iz neke *dalmatinske* varijante mletačkoga, a ne iz gradskoga mletačkog (cit., I:6).

¹⁴ Vinja 1998. Prva knjiga toga rječnika završava slovom H, dok druga do trenutka predaje ovoga rada još mi nije bila dostupna.

¹⁵ Veli je Varoš utemeljen u 14. i početkom 15. stoljeća.

za razliku od dvojezičnosti koja je obilježavala građanski stalež, koji je – čini se – igrao ulogu posrednika u posuđivanju romanizama u čakavskom govoru ispitnika¹⁶.

Analizirali smo ukupno 1091 romanizam. Od tog su broja jezičnog korpusa izdvojena 144 gesla koja nisu pripadala mlađim romanskim slojevima¹⁷ kao i neka gesla neriješenih etimologija. Preostale 947 posuđenice, koje predstavljaju korpus ovoga rada, podijeljene su u 19 kategorija, koje su u slučaju 119 posuđenica upućivale na talijansko postanje (12,6%)¹⁸, u slučaju 54 posuđenice na mletački izvor (5,7%), u 10 posuđenica (1,1%) samo na tršćanski, dok je 18 posuđenica potvrđeno samo u dalmatinskom mletačkom (1,9%)¹⁹. Preostale natuknice pripadale su miješanim kategorijama koje su upućivale na više od jednog idioma kao mogućeg jezika davatelja. Tako su 123 natuknice upućivale na talijanski, mletački ili dalmatinskomletački izvor, 140 na talijanski, mletački, dalmatinskomletački i tršćanski, 225 na talijanski, dalmatinskomletački i tršćanski, 22 na dalmatinski mletački i tršćanski, 19 na mletački i dalmatinski mletački i 10 na talijanski i dalmatinski mletački.

Podsjećamo da se je već Vidović (1971, 1973) okušao u statističkoj obradi romanizama²⁰. Njegov je rad, međutim, bio usmjeren na izdvajanje romanskog ele-

¹⁶ Slična je dvojezičnost utvrđena za ruralno stanovništvo Korčule i u radu V. Vinje *Romanski elementi u govorima i toponomastici otoka Korčule*, Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 1951.

¹⁷ Zadržavamo izraz *mlađi romanski* za mletački, dalmatinski mletački i tršćanski dijalekt i za talijanski književni standard.

¹⁸ Kategorije su romanizama navedene prema Gačić 2002:89.

¹⁹ Smatramo ipak uputnim razmatrati s dužnim oprezom statističke podatke koji otkrivaju ovako velik broj talijanskih elemenata obzirom da bi se moglo raditi o posljedici "nesavršenosti" odnosno nepotpunosti dijalektalnih rječnika (Boerio, 1856, Kosovits 1889, Pinguentini 1957 i 1969, Doria 1987, Miotto, 1984). Takvi rječnici, naime, često bilježe samo jedinice koje su različite od standarda zapostavljajući eventualno gesla u kojima se dijalekt poistovjećuje s njime.

²⁰ Na 1580 gesala Kovačičeva rječnika splitskoga govora Vidović je zabilježio 555 posuđenica iz književnotalijanskoga (35%), te 370 posuđenica iz mletačkoga dijalekta (25%). U drugom je radu autor proučio različite tipove prozних tekstova napisanih na splitskoj čakavštini utvrđujući različiti postotak mlađih romanskih elemenata: VI. knjiga Marulićeve *Judite* (1501. god.) (2,2%), čakavski tekstovi iz 1872. god. objavljeni u zadarskom *Narodnom listu* (7–23%), Mihaljevićev tekst objavljen oko 1900. god. iz *splitskih krnjevala* – Zbirka osmrtnica i osuda proti splitskom Krnji, Split, s.a. (40%), određeni obroj tekstova *Duje Balavca* iz 1908. god. (26,5–32%), tekst Ante Katunaricića iz 1918. god. *Splitski ratni soneti* – *Gladni soneti* (20,6%), tekst *Morina* iz Uvodićeve zbirke *Spliska govorenja oliti libar Marka Uvodića Spličanina* (1919. god.) (17,5%), *Sketch* Ive Tijardovića iz 1937. god. *Duje, stara i nova*

menata od slavenskog, dok nas prvenstveno zanima međusobno razgraničavanje mlađih romanskih dijalekata te posebno uloga koju je dalmatinski mletački imao unutar njih.

Izuzevši sva gesla u kojima se dalmatinski mletački nije javljao kao jezik davatelj analizirali smo preostala 469 gesla podijelivši materijal u 8 kategorija kako slijedi:

- 18 posuđenica kojih je korespondent potvrđen samo u rječniku dalmatinskog mletačkog,
- 22 gesla kojih je korespondent potvrđen u dalmatinskom mletačkom i u tršćanskom,
- 19 posuđenica kojih je korespondent potvrđen u dalmatinskom mletačkom i u mletačkom,
- 10 gesala s korespondentom potvrđenim u dalmatinskom mletačkom i u standardu,
- 25 gesala s korespondentom potvrđenim u dalmatinskom mletačkom, u standardu i u tršćanskome,
- 10 posuđenica kojih je korespondent potvrđen u jednom od rječnika za dalmatinski mletački, talijanski i za mletački,
- 225 posuđenica kojih je korespondent potvrđen u rječnicima dalmatinskog mletačkog, mletačkog i tršćanskog,
- 140 posuđenica kojih je korespondent potvrđen u rječnicima dalmatinskog mletačkog, talijanskog standarda, mletačkoga i tršćanskoga.

Ovaj popis ukazuje na činjenicu da dalmatinski mletački, u najvećem broju slučajeva, ulazi u miješanu kategoriju posuđenica (gesla kojih je mogući davatelj jedan od navedenih mlađih romanskih slojeva). Naime, u samo 18 posuđenica dalmatinski mletački se javlja kao jedini mogući davatelj romanizama. Valja međutim upozoriti da se dalmatinski mletački, u slučajevima u kojima dijeli mjesto mogućeg davatelja s drugim mlađim romanskim jezicima (dijalektima), ipak ne može smatrati prvim izvornim jezikom davateljem. U tim se slučajevima čini

godina (19%), dok u tekstu *Di su naši stari krnjevali?* uzetom iz istog broja *Štandarca* utvrđuje 34% mlađa romanizma. U Uvodičevu *Libar Marka Uvodića Splićanina* na četiri priče nalazi između 9,7–12,2%, u *Magarčićevim eklogama* Ante Cettinea 15,5%, u *Čakulama na šentadi* M. Smoje u dodatku *Slobodne Dalmacije* oko 14-15%, u anketi provedenoj među splitskim gimnazijalcima 1959. god. 4,3-11,3%, a među splitskim nadimcima 34% romanizama talijanskog i mletačkog postanja. Mada svi odabrani tekstovi pripadaju čakavštini, rezultati su dobiveni ovim istraživanjem toliko različiti (čak i unutar iste zbirke dijalektalnih napisa) da je – osim vidnog pada broja mlađih romanskih posuđenica u anketi iz 1959. god. u odnosu na ranije – teško izvući nekakve zaključke iz njih.

uputnije smatrati ovaj idiom posrednikom širenja talijanskih, mletačkih ili tršćanskih elemenata u dalmatinske govore. To je ujedno i razlog zbog kojega se u ovom radu nismo posebno bavili tim slučajevima.

Izdvojili smo, međutim, grupu gesala koja obuhvaća romanizme čiji je korespondent zabilježen samo u dalmatinskom mletačkom. Ističemo ipak da se neka gesla iz ove kategorije, koja bi se teorijski mogla svesti na više mogućih romanskih izvora, iz određenih razloga (koji su nekad formalne, a nekad semantičke prirode) lakše ili uvjerljivije objašnjavaju dalmatinskomletačkim postanjem.

Romanizmi kojih je korespondent potvrđen samo u dalmatinskom mletačkom

fermakavêj *m.* 'kopča za kosu' < d. mlet. *fermacavei* 'fermaglio per capelli' / (riječ postoji i u mlet. i u tr. u obliku *ferma cavei* 'id.' (Bo. 153,266, Do. 229,140, Mi. 79)

fumâr²¹ *m.* 'dimnjak' < d. mlet. *fumaro* 'fumaiolo' / (Vinja ne isključuje mogućnost utjecaja južnotalijanskih dijalekata) (Mi. 86, Ros. – za Zadar – 411, Je 158)

imbâzd *m.* 'konac za privremeno prišivanje' < d. mlet. (*fil de*) *imbastir* 'imbastire' (u tr. *fil de imbastir* (sa zvučnim *s*), mlet. *imbastio* 'id.'. Vinja bilježi **inbâzd**. (Bo. 323, Do. 290, Je 51, Mi. 239)

imbâzdâvat *v.* 'privremeno prišiti, prijamčiti' < d. mlet. *imbastir* 'imbastire' (moguće je da je riječ i o izvedenici od *imbâzd*; u mlet., tr. *imbastir* (Bo. 323, Do. 290, Mi. 239)

inkârat *m.* 'žbuka' < d. mlet. *incarto* 'intonaco' (Mi. 98, Ros. 488)

inkart(âv)at *v.* 'žbukati' < **incartar*²² (moguće je također da se radi o izvedenici od *inkBrat*) (Mi. 98)

lantâna *f.* 'vrsta terase na krovu kuće' < d. mlet. *lantana* "terrazzo"; Rosamani bilježi taj oblik za Cres; mlet. *l'altana* (Bo. 29, Mi. 105, Ros. 525)

kvârta *f.* 'mjera za žito' < d. mlet. *quarta* 'misura agraria di 160 l'; u tr. *quarta* 'četvrtina metra', mlet. *quarta* 'četvrti dio hvata' (Bo. 515, Do. 502, Mi. 164)

moškadûr *m.* 'vrsta ormarića za spremanje hrane od muha' < d. mlet. *moscador* 'moscaiola'; tr. i mlet. *moscariola* (Bo. 428, Do. 389, Mi. 127)

portašugamân *m.* 'nosač za ručnike' < d. mlet. *portasugamani* 'portasciugamani' (Mi. 160)

²¹ Čakavski je akut u ovome radu bilježen znakom ~.

²² Miottov rječnik potvrđuje *incarto*, iz kojega je razloga za pretpostaviti postojanje nekakvog nepotvrđenog oblika **incartar*. Ne može se, međutim, isključiti ni izvođenje iz romanizma *inkârat*. Poznato je, naime, da integrirane posuđenice sudjeluju samostalno u tvorbi riječi jezika koji ih je primio.

- pulicija** f. '1. policija, 2. policajac' < d. mlet. *pulizia* 'polizia' (Mi. 161)
pulicjōt m. 'policajac' < d. mlet. *pulizioto* 'poliziotto' (Mi. 161)
rondār m. 'stražar koji noću obilazi grad' < d. mlet. *rondaro* 'guardia campestre'; u mlet. i tr. postoji *ronda* (moguće je da se radi i o izvedenici tvorenoj uz pomoć domaćega sufiksa *-ar*) (Bo. 583, Mi. 172)
šijunāda f. 'morski vrtlog nad morem' < d. mlet. *sionada* 'turbine del vento sul mare' (Rosamani bilježi za Kopar *sionada*; u tr., i riječ. *sionera* (Do. 633, Mi. 191, Ros. 1033)
škovačīn m. 'ulični čistač' < d. mlet. *scovazin*, istromlet. (Z.) 'spazzino'; u tr. *scovazer*, mlet. *scoazzer* 'id.' (Bo. 628, Do. 602, Mi. 185, Ros. 984)²³
šporkūja f. 'prljava žena' < d. mlet. *sporcuia*, *sporcuglia* 'persona sudicia' (Rosamani bilježi za Zadar i Veli Lošinj *sporcuio* 'sudicione' (Mi. 199, Ros. 1078)
štukēta f. 'drvena gredica' < d. mlet. *stucheto* 'striscia di legno che si inchioda sulla travatura per costruire il soffitto di una camera' (Mi. 203)
tresāvāt v. *mar.* 'ići koso na valove' < d. mlet., istromlet. (Kopar) *tresar* 'andare di traverso, scarrocciare'; u mlet., tr. *treso* 'u koso' (Bo. 767, Do. 757, Mi. 213, Ros. 1175).

Te posuđenice, mada malobrojne, ukazuju na neka obilježja dalmatinskomletačkoga kojih nema u ostalim romanskim jezicima davateljima. Te su specifičnosti toga idioma ostale utkane u hrvatske posuđenice koje su i danas u uporabi u dijalektima Dalmacije. Proučavanje etimološkoga izvora posuđenica koje ih sadrže doprinosi u tom smislu upoznavanju nekih odstupanja dalmatinskog mletačkog u odnosu na gradski mletački i na tršćanski s kojima je u bliskom srodstvu (odstupanja o kojima je bilo govora u uvodnome dijelu).

Među fonetsko-fonološkim različitostima naš materijal pokazuje zatvaranje samoglasnika u nenaglašenom slogu, ozvučenje međusamoglasničke grupe frikativ–okluziv (*st > zd*) i konsonantizaciju poluvokala unutar dvoglasa. Zatvaranje nenaglašenog samoglasnika *o > u* uočeno je u primjerima *pulicija*, *pulicjōt*, za koje u dalmatinskomletačkome imamo *pulizia*, *pulizioto*, a u mletačkome *polizia*, *polizioto*. Ozvučenje slijeda frikativ–okluziv (*st > zd*) u međusamoglasničkom položaju javlja se u romanizmima *imbāzd*, *imbazdāt*, *imbazdāvat* za koje u dalmatinskomletačkome imamo zvučni okluziv /d/ umjesto mletačkog i tršćanskog bezvučnog /t/: d. mlet. (*fil de*) *imbadir* - mlet., tr. *imbastir*. Konsonantizacija poluvokala zabilježena je u romanizmu *škovačīn* koji potječe iz d. mlet. *scovazin* za mletačko *scoazer*.

²³ Naknadno smo utvrdili dubletu *scovazin* i za tršćanski dijalekt.

Među izdvojenim morfološkim posebnostima uočeno je srastanje člana (romanizam *lantâna* potječe iz dalmatinskomletačkog *lantana* za razliku od mletačkoga *l'altana*), morfološka aglutinacija (romanizam *fermakavêj* jednostavnije se izvodi iz dalmatinskomletačkoga *fermacavei* negoli iz mlet. *fermar* i *cavei*) i usvajanje hrvatskih dočetakâ (-*uja* < *ulja* u *šporkfja*, a možda i -*ar* u *rondâr*).

Tu su i leksičke i/ili semantičke posebnosti uočene u posuđenicama *fumâr*, *inkârat*, *kvârta*, *moškadûr*, *rondâr*, *šijunâda*, *šporkûja*, *štukêta*, *tresât*, *tresâvat* koje potječu od dalmatinskomletačkih oblika *fumaro*, *incarto*, *moscador*, *quarta*, *rondar*, *sionada*, *sporcuia*, *stucheta*, *tresar* nepostojećih u gradskome mletačkom ili u tršćanskom dijalektu.

Na koncu, vodeći se ograničenjima koje nameće istraživanje temeljeno samo na podacima ekscerpiranima iz rječnika, može se zaključiti sljedeće:

- Od mlađih romanskih slojeva dalmatinski mletački se javlja kao mogući davatelj posuđenica u čak 469 od 947 posuđenica (49,5 %).
- U 451 od 947 slučajeva dalmatinski mletački predstavlja *jedan* od mogućih izvora za dalmatinske romanizme. To znači da dijeli ulogu jezika davatelja s mletačkim, tršćanskim i talijanskim. S obzirom na važnost tih *velikih* talijanskih dijalekata, može se pretpostaviti da on igra samo ulogu posrednika između navedenih mlađih romanskih slojeva i hrvatskih govora.
- Ostaje 18 slučajeva u kojima dalmatinski mletački nudi etimološko rješenje za romansku posuđenicu na potpuniji način negoli drugi mlađi romanski idiomi (nekada je ovo rješenje i jedino moguće).

U odnosu na početnu pretpostavku rezultat ovog istraživanja više je nego slab pa najvažniji davatelji romanizama ostaju, barem s brojčanog aspekta, i dalje talijanski i mletački. Dalmatinski mletački ulazi u tu kategoriju samo kao posrednik jezičnih elemenata koji njima pripadaju. Podcrtavamo ipak da 18 gesala, kojih potpuno etimološko rješenje nalazimo u dalmatinskom mletačkom, svjedoči o nekim posebnostima ovoga idioma u odnosu na gradski mletački ili tršćanski s kojima je u uskome srodstvu. Neke su od njih fonetsko-fonološke prirode, druge morfološke, a neke pak semantičke ili leksičke naravi. I dok za neka gesla izneseni materijal predstavlja samo nadopunu etimološkoga rješenja za druge poznane dalmatinskomletačkoga izvora predstavlja potpuno etimološko rješenje.

Bibliografija

- Bidwell, E. Ch. 1967. Colonial Venetian and Serbocroatian in the eastern Adriatic. *General Linguistics* 7, 13–30.
- Boerio, G. 1998. *Dizionario del dialetto veneziano*, Firenze : Giunti. 824 p. (1856)
- Doria, M. 1987. *Grande dizionario del dialetto triestino*. Trieste : Il Meridiano. 1022.

- Cusatelli, G. 1965. *Dizionario Garzanti della lingua italiana*. Milano : Garzanti.
- Folena, G. 1967–70. Introduzione al veneziano 'de là da mar'. *Bollettino dell'Atlante Linguistico Mediterraneo* 10–12, 331–376.
- Gačić, J. 1979. Romanski elementi u splitskom čakavskom govoru. *Čakavska rič* 1, 3–54; 2, 107–155.
- Gačić, J. 2002. Stratificazioni adriatiche e il triestino. *Annales* 12/2 (28), 87–94.
- Kosovits, E. 1899. *Dizionario-vocabolario del dialetto triestino e della lingua italiana*, Trieste (pretisak s uvodom D. Doria, Trst : Libreria I. Svevo, 1968).
- Lepschy, G. 1962. Fonematica veneziana. *ID* 25, 1–22.
- Metzeltin, M. 1988. Veneziano e italiano in Dalmazia. *Lexicon der Romanistischen Linguistik (LRL)*. Herausgegeben von Gunter Holtus, Michael Metzeltin, Christian Schmitt. Tübingen : Max Niemayer, 551–569.
- Miotto, L. 1991. *Il dizionario del veneto-dalmata*, Trieste : Lint (Mi.). 247. (1984)
- Muljačić, Ž. 1969. Bibliographie de linguistique romane domaine dalmate et istriote avec les zones limitrophes (1906–1966), *Revue de linguistique romane* 33, 144–167, 356–391.
- Muljačić, Ž. 1981. Bibliographie de linguistique romane domaine dalmate et istriote avec les zones limitrophes (1966–1976). *Revue de linguistique romane* 45, 158–214.
- Muljačić, Ž. 1988. Bibliographie de linguistique romane domaine dalmate et istriote avec les zones limitrophes (1976–1987). *Revue de linguistique romane* 52, 183–235.
- Muljačić, Ž. 1998: Bibliographie de linguistique romane domaine dalmate et istriote avec les zones limitrophes (1987–1996), *Revue de linguistique romane* 62, 183–223.
- Muljačić, Ž. 2002. L'imbarazzo della scelta: veneziano orientale, veneziano coloniale, veneziano de là da mar?. *Atti del XIV Congresso dell'A.I.P.I. E c'è di mezzo il mare...: lingua, letteratura e civiltà marina* (Split, 23–27 kolovoza 2000), a.c. Bart van den Bossche, M. Bastiaensen i C. Salvadori Lonergan. Firenze F. Cesati ed., I sv., 103–111.
- PINGUENTINI G., 1969: Nuovo dizionario del dialetto triestino, storico, etimologico, fraseologico, Bologna, Cappelli, 569.
- Rosamani, G. 1958. *Vocabolario giuliano*, Bologna, pretisak Trst : Lint, 1990, 1354.
- Skok, P. 1971–74. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–IV. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (788, 700, 691, 837) (ERHSJ).
- Tagliavini, C. 1942. Sugli elementi italiani del croato. *Italia e Croazia*, Roma : Reale Accademia d'Italia. 377–451.

- Ursini, F. 1987. Sedimentazioni culturali sulla costa orientale dell'Adriatico: il lessico veneto-dalmata del Novecento. *Atti e memorie della Società dalmata di storia patria*, 15, Venezia, 179.
- Ursini, F. 1995. Sistemi linguistici in competizione sulla costa adriatica orientale: il veneto-dalmata tra gli idiomi romanzi e non romanzi dell'area balcanica in età moderna. *Atti del Convegno: Italia settentrionale crocevia di idiomi romanzi*, Trento, 20–22 listopada 1993, u E. Banfi, G. Bonfadini, P. Cordin, M. Iliescu (edd.) *Italia settentrionale: crocevia di idiomi romanzi*, Tübingen : Niemeyer, 341–345.
- Ursini, F. 1998. *L'identità del veneto-dalmata tra le diverse correnti di lingua e di cultura nell'area adriatica orientale*, «Atti del Convegno Internazionale di studio *Homo Adriaticus, Identità culturale e autocoscienza attraverso i secoli*», Ancona, 9–12 novembra 1993, a.c. N. Falaschini, S. Graciotti, S. Sconocchia, Ed., Diabasis, 83–93.
- Vidović, R. 1971. Glosar, u I. Kovačić, *Smij i suze starega Splita*, Split 1971, naklada autora, 236.
- Vidović, R. 1973. O frekvenciji romanskog leksika talijanskog (mletačkog) porijekla u splitskom čakavskom govoru. *Čakavska rič* III, 2, 5–122. C.R.: a G.B. Pellegrini, SMLV XXI, 1973, 346–348.
- Vidović, R. 1973a. Alcuni cenni statistici sull'influsso del lessico italiano e veneziano sul dialetto croato (čakavo) della città di Spalato. *Atti del I Congresso internazionale sulle relazioni fra le due Sponde adriatiche Momenti e problemi della storia delle due sponde adriatiche*, Brindisi, Lecce, Taranto, 15–18 ottobre 1971, a.c. F. Palumbo, Roma, 1973. 251.
- Vinja, V. 1998. *Jadranske etimologije. Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku*, sv I (A–H). Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Školska knjiga. 245.

La stratificazione adriatica e il veneto-dalmata

Riassunto

Il lavoro riassume i risultati dell'analisi di un *corpus* di 1091 voci romanze appartenenti al dialetto čakavo di Split (Croazia) (inchiesta ALM effettuata negli anni settanta). La ricerca verte sul ruolo del veneto-dalmata all'interno del gruppo degli idiomi neoromanzi – fornitori dei prestiti. La maggior parte dei romanismi trova la soluzione etimologica in un corrispondente dell'italiano standard o del veneziano, oppure all'interno di un gruppo misto di più di un idioma. Il numero delle voci riconducibili soltanto ad una matrice veneto-dalmata è esiguo: solo 18 lemmi i quali, tuttavia, sembrano interessanti in quanto rivelano alcune particolarità del veneziano oltre mare nei confronti di quello della città: alcune di queste sono di carattere fonetico-fonologico, altre di natura morfologica oppure semantico/lessicologica. Infatti, mentre per alcuni lemmi il materiale glottologico esposto presenta soltanto il completamento della soluzione etimologica, per altri la conoscenza della fonte veneto-dalmata è fondamentale per arrivare alla soluzione etimologica completa.

Ključne riječi: jezici u dodiru, romanizmi, dalmatinskomletački dijalekt, hrvatski jezik

Key words: languages in contact, romanisms, Dalmatian Veneto dialect of Italian, Croatian language